

Дахрийлар давлатининг бошлангич давлари - минг тўққиз юз ўн еттинчи йилдан йигирма бешинчи йилгача, шу орада, бутун Ўзбекистон ўлкалари бўйича босмачилар отида чиққан кўзголлончилар кўпаймиш эдилар. Буларнинг энг машхурлари эса Кўкондан - Эргаш, Маргилондан - Мадаминбек, Шерматбек, Андижон, Ўш, Ўзган томонларида - Холхўжа, Охунжон, Абдураззок, Намангандан - Омон полвон ва бошқалар эди. Буларнинг барилари эса коронги халқ ичидан чиққан қора ботирлардан бўлиб, “Ўрис кофирларни йўқотиб, Ислом очамиз” дейишдан бошқани билмас эдилар. Юкорида номлари ёзилмиш кўрбошилар қўл остиларида ёнар ўтдек, ботир юракли жонфидо ўзбек йигитларидан оз деганда ўн мингдан ортиқроқ киши борлиги маълум эди. Афсуски, бу қахрамон болаларимизнинг онглари очиб ишга солгудек, ҳар ишга ярамлик сиёсий раҳбар бўлгудек бирорта кишимизнинг йўқлигидан, ташкилий равишда очик бир мақсадни олға қўйиб иш олиб боришолмаганликдан мамлакатимизнинг бахтсиз энг ботир ўғиллари ҳар ерларда душман қўллари билан отилиб-чопилиб бекорга йўқотилдилар. Бу қаби илғари-кейин ўтган дард-ҳасрат, ғам-қайғулик ишларимизнинг борлик сабаблари ислом динига туб негизи билан тушунмасдан замонавий илм-хунарлардан қуруқ қолганлигимиздир. Шунинг учун Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: “Нодонлик, тушунмаслик қуфрдан ёмонроқ”, дедилар. Қуръон айтишича имон-исломни билиб олгандан кейин ҳар бир мусулмонга ўз замонаси илмини ўқиб тушуниши ва замонавий хунарларни ўрганиши албатта зарурдир.

Юкорида ёзилмиш эдики, Керенский томонидан берилган Кўкон мухторият ҳукуматиға ўн икки кишидан иборат аъзо сайланмиш эди. Шулардан бирови марҳум Олимхонтўра ақамиз эканлар. Бу иш бошланиб, олти ой ўтар-ўтмас, очик вагонларға тўп-замбараклар қурган ҳолда кел ишган большевиклар бўлуги Кўконни тўпға тутишиб, кўп ҳароб қилганликларини ҳам юкорида ёзган эдик. Албатта бундай қуноқлари энг оғир, қўрқинчлик ишлар ҳукумат аъзолари устида бўлиши ҳаммага маълумдир. Шунинг учун ақамиздан очик бир хабар келмагач, жигарчилик экан, чидаб турулмай, жонфидо дўстларимиздан марҳум дунган Ёбил охунни йўлдош олиб Андижон сафарига чиқдим. У қуноқлари эса инқилобнинг бошлангич давлари бўлганликдан сафар йўлларимиз анчагина қўрқинчли эди. Шундай бўлишиға қарамай тоат сафари бўлгач, Тангриға таваққал айлаб йўлга

тушдик. Сўкулук, Оксу, Кораболта, Ашморадан ўтиб тўртинчи кўночка - Меркига етдик. Бу эса Боласогун каби исломдан илгари-кейин Туркистон тупрогида яшовчи маданий ўтрок ўгуз туркларининг шаҳри эканлиги, ўртадаги арки айланаси харобаларидан очик билиниб турарди. Энди эса илгариги ўгуз турклари ота-боболаримиз яшаган Она ватанимиз ерларига, боши Иссиқкўл, оёғи Ўтрордан ўтиб Сирдарё бўйларигача, ерлик халқдан кўпроқ ўрислар эга бўлиб ўлтирибдилар. Шу билан Меркида бир кўниб, эртаси тоғ йўли билан кетмакчи бўлиб, кун юриш томонидаги Тиёншон тоғлари ичида Жоргорт довонига караб жўнадик. Бу ошув эса Орқа Туркистон билан Фаргона водийси орасидаги Олатов тоғлари ичида энг эгиз довонлардан хисобланади. Бунинг ошиб ўтгач, икки томони буюк тоғлар билан куршалган, калин тўқайлик Сочконсой деган тоғ ўзанига тушдик. Бу тоғлик яйловлар ичида турк улусларидан соёқ, жетиган киргизлари яшар эканлар. Ўл яйловдан кўчиб, кишловга тушган кунларига тўғри келганлигимиздан кўч оралаб юриб ўлтириб хуфтон вақтида сой ўртасига етдик.

Бу ўртада йўловчилар учун белгиланган кўнолгу йўқ эди. Кеч кириб, гугум тушиб, қош қорайгач, йўлдан чеккароққа чиқиб атрофи очик бир тоғ бетида ётдик. Чунки кечкурун йўл келаётганимизда кўришган кўчманчилар кўзлари бизга тушиб, шу яқин орада кўниб қолишимизни пайкаган эдилар. Хар икки томони олислашган узун тизма тоғлар орасида келаётган яхши отлик қуролсиз йўловчиларга бу тоғ кашкирларининг кўзлари тушгач, қизиқиб, қолишмасин деб, шу кечани уйғоқлик билан ўтказмоқчи бўлдик. Тонг оширадиган отларимизни калмоқчасига қидор солинган холда ўз олдимизга келтириб қўйдик. Шу кеча тун қорувуллигини ўзим олмоқчи эдим. Бироқ йўлдошим Ўбил охун мени қўймасдан бу хизматни ёлғиз ўзи бажармоқчи бўлди. Шундай бўлса ҳам унга кўп ишонмай, тун ярми ўтгач, мени уйғотиб ўзи ухлаш шарти билан ётдим. От устида ўн соатлаб йўл юриб қарчаган киши шундай бош қўйишим билан уйқуга кетган эканман. Бир вақт уйғониб қарасам Ўбил охун донг қотиб ухлаб ётибди, отлар иккови ҳам йўқ. Хой сенга нима бўлди? - деб қаттиқ қичқирдим билан у ҳам уйғонди. Нима қилишимизни билолмай икковимиз ҳам бек шошқинликка тушдик. Чунки бу ернинг хар икки томони ҳам яёв юришга 3-4 кундан кам эмас, хатарли йўл эди. Хуржун-халашларимизни кўтаришиб озик-овқатсиз неча кунлаб йўл юришга тўғри келар эди. Шунинг учун Расулulloх соллаллоху алайхи васаллам сафар хатарларидан сакланиш учун ва уйдан чиқар олдида сафар намози нияти билан икки ракат ибодат ўтаб, “Алхамду” сураси сўнгида “Оятал курси” ёки икки “Кул аъзу” ўқиб, намоздан сўнг шу дуони қилишга буюрдилар: “Оллохумма инний аъзу бика мин ваъсоис сафари ва қобатил мунқалаби ва суъил мунзари вал ахли вал валади”. Маъноси: “Ўй бори Худоё, сафар хатарларидан сакла, қайтиб қелишда мол, жон ёки оила ичида қўнғилсиз ёмон ишлар устига чиқишдан асра”, демақдир.

Қарасак, вақт ярим кечадан ошмиш эди. Бизларга кўзлари тушган кўчманчилар қасдлаб қелиб ўғирладиларми ёки очиккан, қанчаган отлар қандайдир бўшаниб олган бўлсалар, сув товушига эргашиб, тўқай ичига тушдилармикин деб қидаб туролмай, кўзга санчса қўринмас қоп-қора тун ичида тимсалашиб, хар икковимиз, от қармоқчи бўлиб икки ёқдаги тўқай ичига кирдик. Бундай жойларда бўри, айик каби йирткич хайвонларнинг бўлиши белгиликдир. Соқлик юзасидан пичогимни қўлимга олиб, тўқай ичида туртиниб яқин икки соат қидирганим сўнгида от шарпаси билинмагач, қайтиб қилишга мажбур бўлдим. Хай, шу кечанинг узунлиги жонга ботди, хар икковимиз зорика-зорика термулганимизча ўлтириб, аранг тонг отқиздик.

Йўлдошим Ўбил охун ўз қилмишидан хижолатга қолиб бош қўтара олмаган бўлса ҳам,

уйгурлар “Мўллам, дони зўлонг” дегандай, мен ўз одатимча дуога киришиб, “Саловоти тунжино” ўқиш билан тонг оттирдим. Тонг отиши билан намозимни ўтаб олгач, яна излашга киришдим. Кун кўтарилган чоғи эди, чуқур бир сой бўйидаги калин тўкай ичида “Хой, от бу ёкда экан!” деган йўлдошимнинг уни эшитилди. Шу билан бир зумда бошимиздан гам тоғи кўтарилиб, бу каби кўркинчлик ерларда сафар хатарларининг кайгулик қоронғу тунги қоплаган тутук кўнглимиз бир дамда очилди. Яхши, Худо ўнглаб бошқа ҳаром тегмаган экан, тездан отларимизни келтирдик. Ем-чўп едириб қондирганимиздан сўнгра яна йўлимизга тушдик. Бир оз вақт юрганимиздан сўнгра Кетмонтепа томондан қочиб келаётган бола-чакалик руслар манзилга етқунимизча узилмай олдимиздан ўтгани турдилар. Нима бўлди экан десак, Ўш атрофидан бош кўтариб чиққан Холхўжа деган кўрбоши қуроллик-қуролсиз юз чамалик йигитлари билан келиб, Кетмонтепа қишлоғида тинч ётган русларни қамаб кўрқитган экан. Орада бир кўниб эртаси Кетмонтепага етдик. Бу эса Орқа Туркистон билан Фарғона тизма тоғлари орасига тушган ора яйлов қаторида об-ҳавоси ўртача машҳур Сувсамир яйловининг оёғи бўлиб, ери кенг, сувлари мўл, келишган, гўзал бир ердир. Экинчилик ишлари бу ерда бек унумлик бўлиб, айниқса, ҳар турли дон ўсимликлари бўлак ерлардан кўра бу ерда тўлиғи билан етишади. Бугдой қонлари эса ортиқча таъмлиқ бўлганликдан чет ёқдан қелувчи йўловчилар бунинг олдида бошқа нарсани кўп қусамайдилар. Шунинг учун қор ҳукумат қамонидаёқ бу қойларга қизиқиш бошланиб, ерлик қирғизлар билан эмас, рус қелгиндилари билан қеракли қари ўринлар тўлдирилмиш эди.

Шундай қилиб, қушлиқ савдоқарлардан бирининг қуйида кўниб бир қун қам олганимиздан сўнгра, бу ердан қикиб юрганимизча Эшимнинг қойи деган узун бир ўзанга тушдик. Бош-оёғи кўринмаган қой ичи тўлган қиста, қодом, ёнқоқ каби меқалиқ қалин қарахтларни қоралаб қуриб ўлтириб, Қорин қарёси бўйида қикдик. У қунлари эса бу қарё иққи қисик тоғ қоралиғида оқайтганлиғидан тикка тоғ қелидағи ёлғизоёқ, қор йўлда отлик қуриш анчағина қатарлик эди. Шу қунги кўнолқудан ўзғач, орада яна бир кўниб Қорин қувидан Хўжам кўприғи қоралиқ ўтиб, Ўчқўрғон қишлоғига қирдик. Йўловчилар қимолий тизма тоғлардан ўтиб Фарғона қодийсига тушғач, биринчи навбатда учрайдиган қишлоқлари шудир. Наманған, Қўқон, Андиқон ва бошқа Фарғона шақарларига шу ердан қарқаладилар.

Бизнинг бу қарқаримиз 1921 йили бўлганликдан қосмачи қомидағи қалқ қўзғолонқиларининг энг қулаб ётган вақти эди. Бир қишлоқда қольшевиклар, иққинқисиди қосмачилар қуриб, қораларида отишма-қопишмалардан қикқан қилтик товушлари узилмас эди. Қинған отларимизни кўрган қишилари: - Қой, қандай бўлар экан, бу ўхшаш қаши отларга қўзлари тушғанда ҳеч қачон қутола олмайсиз. Орик отларни қериб, бу отларинғизни қортиб олмасалар, - деб бизни ваҳимага қолдилар. Шундай бўлса қам Андиқон шақрига етқунча қирига-қири қуташған қалин қарахтлиқ қишлоқлар қоралаб қетдик. Қўча бошларида ўтиришған одамлари: - Қали шу ёққа қетған беклар, қосмачилар сизларга қарда йўлиқишди? - деб сўрашар эди. Оллох қаклади бўлғайқим, ҳеч қарса қўрмай, қаши-ёмон қишиларига йўлиқмай, тўғри йўлимизда қетавердик. Ўрганж қишлоғидан қикиб, Андиқонга қикинлашған қайин уруш аломатлари кўрина бошлади. Шундоққи, Андиқон, Наманғон қоездлари бутунлай тўхталған, темир йўллари бузилиб, станциялари қуйдирилған экан. Шу каби аломатлар ичида қуриб ўлтирганимизча омон-эсон Андиқонга етдик. Шақар иқиға қирғач қарасак, бутун қўчаларда қуқалиб-қочилиб ётған қахта қойлари ҳисобсиз эди.

Сўрасак, биз қелишдан уч-тўрт қун илғари Мадаминбек шақарга ҳужум қилиб қар иққи

томон аскарлари той пахталарни ўзларига калкон килиб отишишган эканлар. Сўнгра буларни шаҳардан чиқариш учун қалъага қамалган большевик аскарлари томонидан отилган тўп-замбарак зарбаларидан шаҳар халқи хонадон уйлари, бозор-раста дўконлари анчагина зарарланмишдир.

Нак шу вақтлари мамлакат бўйлаб бутун Русия бошқа жойларида большевикларга қарши халқ кўтарилмиш эди. Ички Русияда Колчак, Врангел каби ҳарбийлар, Оренбург казакларидан Дутов, Анненковга ўхшаш генераллар бош кўтармиш эдилар. Мамлакат бўйича қуролланган ҳар жойдаги қуролли қучлар ва ҳам иқтисодий ишлар вайрончиликка учраганликдан ҳолатга етарлик эмасди. Ёқилгилар эса тугашга етиб, темир йўл паровозларига қўмир йўқлигидан ўтин ёқишга мажбур эдилар. Яна у қўнлари эса бутун Ўзбекистондаги русларнинг сони ҳозирги шу қўнлардагиларнинг юздан бирича ҳам келмас эди. Бунинг устига узун Дашти Кипчок қўллари орқали орамиз ажраганлиги, ватанимиз Ўзбекистон Ўвропо босқинчилари марказидан йироқ туриши, яна бу қўнга қараганда оз-кўп диний, миллий ҳиссиётимизнинг борлиги, мана бу каби нарсалар эса у қўнлари биз учун қерақатли бутун ишларимизни қўлайлаштиришга йўл очмиш эди.

Қисқаси, ватанимиз Ўзбекистонни босқинчи руслар қўлидан қўтариб қолиш шароити шу чоғда тугилмиш экан. Улардан фойдаланиш йўллари нега тополмадилар?

Бунинг бирдан-бир сабаби - у қўнлари халқимиз ичида сиёсий оламга тушунган, оз бўлса ҳам замонавий илм ўқиб билган кишиларимиз йўқ ҳисобида эди. Мисоли шулки, қўрилиш ва ибнокорлик асбоб-ускуналари агар тўлиги билан топилар экан, унга раҳбарлик қилувчи муҳандислар тажрибалик уста ишчилар бўлмасалар, у ибннинг қўрилиши, албатта, мумкин эмасдир. Шунга ўхшаш бир миллий ўз миллий давлатини қўриб олиши учун замонасига лойиқ бутун асбоб-ускуналарни қўлга келтирган тақдирда ҳам шу нарсаларни ўз ўрнида ишлата билгудек, миллий ҳиссиётлик сиёсий арбобларга албатта муҳтождир. Ҳозирги ўқимишлик, тушунган ватан болаларимиз агар миллий ҳислик бўлмас эканлар, улардан бизга, яъни ўз халқига фойда етиши ҳеч вақт мумкин эмасдир. Балки, болта сопини ўзимиздан чиқариб, тўп илдизимиз билан бизни қўриб қўришга қўрол бўладилар. У ҳолда эса ўзларидан умид этилган ватан ўқилларининг қўллари билан ватан аҳллари қўмишга қўқур қўзилди демакдир. Энди миллий ҳиссиётларини қўлаш учун ўзларида икки нарсанинг бўлиши албатта шартдир: Бирови - дин, иккинчиси эса ҳар миллийнинг ўзига ҳос она тилидир.

Большевиклар ҳокимияти қўрилган қўнданок бошлаб диний маросимларимизни асоси билан йўқотишга қўришганликдан ҳозирги болаларимизнинг диний ҳиссиётлари йўқ ҳисобида қўлмишдир. Бунинг устига яна ўз она тилларидан ҳам ажраб қўнлар, у чоғда диний, ҳам миллий ҳиссиётлари қўнлай йўқолиб, қўп ўзқўламаёқ русларча қўтилиб қўтишлари шўбҳасиздир. Бу эса ота-қўболарининг қўяқлари билан бир қўлами қўтарилган қўзал Ўзбекистон -Она ватанларини босқинчиларга қўдириб, ўзлари инқироз қўқурига қўз тўбан йиқилган қўлда тарих қўзидан ақадий ўқирилди демакдир. Ўз ота-қўболарини унутиб, қўшқаларга қўшилган қўндай қўшқалар ҳақида Қўйғамбаримиз Мухаммад алайқўссалом қўрозилиқ қўдириб, қўлат қўқидилар.

Яна ўз қўзимизга қўлайли. Шўндок қўлиб, шаҳар иқига қўргач, қўхи ўқган қўшқаларни, қўнқилсиз қўчаларни қўралаб ўлтириб, Қўтан ариққўйи ота маҳалламиздаги қўчқамиз Абдуллақўжи уйига қўшқик. У қўча ором олиб, эртасига Олимқўнтўра ақамиз билан қўришқандан қўйин бу ерда ҳафта-ўн қўнлаб қўришга тўғри қўлди. Шу қўддат иқида қўпқина қўшқалар билан қўзлашган бўлсам ҳам, у қўнларда қўшманлар томонидан қўлланилаётган қўсат сехрига тўвалиқ тушунган бирорта қўшини қўрата олмайим.

Шундоки, Масков сеҳрчилари босмачи номида чиккан кўзголончиларни ҳеч кимга туйдирмай ўзларининг энг яқин куруллик аскарлари каторига қўйиб, улардан фойдаланмоқда эдилар. Чунки, инсон насли Ер устига таралгандан бери ҳеч бир даврда қўрилмаган бузук-жирканишлик тузумларини большевиклар ҳеч кимга қабул қилдирилмагач, инсоннинг ҳаётий емак-ичмак, озик-овқатларига осилиб, бирор киши уйида ортикча дон уругидан ортикча ҳеч нарса қолдирмай йигиб олишди. Шу орқалик халқни оч ўлдириш қўрқинчи билан ўзларига бўйсундирмоқчи бўлдилар. Лекин бу зулмларини шаҳар ичларида қамоқ-ҳайдов қаби ҳар турлиқ ваҳшийликлар орқалик тездан бажара олган бўлсалар ҳам, шаҳар атрофи қишлоқларда шароити тўғри қелмагач, бу ҳиёнатни юргиза олмадилар. Чунки, бу қаби боши туюқ, қоронғу қўчага халқни қирғизиш эса иқтисодий, сиёсий мажбурлик орқалигина бўлиши мумқиндир. Шунинг учун большевиклар атрофдаги ўзларига қарши бош қўтаришган қондон душманларга остиритдан қурол етқазиб туриш сиёсатини қўлландилар. Ўлка бўйича ўн мингдан ошиқ тахминланган қўзғолончилар аскарларини бир мақсад, бир нуқтага қолтириб, бир тут остига тўплагудек ерликлар ичидан ишга ярамлик бирорта одам қилмаганликдан бу қора ботирлар нима қилишларини қилмагач, ўзларини таъминлаш учун халқ бойлигини талашга қиришдилар. Натижада бутун халқ қорлик бойликларидан ажраб, қанот-қуйруги қюлинган қаргадек оч-қаланғоч, бир тишлам қонга зор бўлган қолда “ғах” қеса қўлга қўнғудек бўлди ва у қамонга тушунмаган қора ботирларга халқнинг нафрати ошди ва улар “босмачи” қеган қонни олди. Буларнинг ичида бир оз бўлса ҳам қамонасига тушунган, халқ олдида хурмати қор, ишонқлиги ортган Мадаминбекни ўртадан қўтариш зарур бўлди. Қандайдирки, бу масалани қурол қучи билан эмас, балки мақр-ҳийла орқалик хал қилишга қиришганликдан тубандаги моддаларни қабул қилган бўлиб, у билан битим тузмиш эдилар:

1. Фаргона мухториятини тасдиқлаш;
2. Шароитга қарабун мингдан қирк мингтача Мадаминбек қўл остида миллий аскар сақлаш ва буларнинг Курол-яроғларини марказий ҳукумат томонидан таъминлаш;
3. Ўқув-ўқитув ишлари ерлик ҳукумат ихтиёрида ва ўз она тилларида бўлади;
4. Муслмонларнинг диний ва ўзаро даъво ички ишлари бутунлай ўз қўлларида бўлиш ва шариат буйrugича юргизиш.

Мана шулар каби эшитишга анча фойдалиқ кўринган ишлар билан келишим тузилган сўнгида шу йигирманчи (1920) йили Мадаминбек Тошкентга чакирилди. Унинг келиш хурмати учун чет давлатдан келаётган ҳукмдорларга қилгандек кўчалар безатилган ҳолда тантана билан қарши олиниб, катта маросим ўтказилмиш эди. Буни кўрган мусулмонларнинг руҳлари кўтарилиб, тарихий анъаналари кўзголганликдан миллий-озодлик ўмиди билан миллий ҳукуматларини эскармиш эдилар.

Буни кўрган ватан боскинчилари ўзларининг олдиндан ўйлаб қўйган макр-хийлалик планларини тезлик билан амалга ошириш сиёсатига киришди. Йўк эса хар икки томон ризолигича тўхтам килинган битим моддаларини халқаро конун бўйича амалга оширишлари лозим эди. Бунга карамай бекка илтимос килган бўлиб, Фарғонада колган Шерматбек, Холхўжа каби кўзолончиларни ҳам Тошкентга келтиришни унга таклиф килдилар. Бу ҳам “Улар менинг сўзимдан чикмайди” деб ишонганликдан эҳтиёт йўлини ўйламай тўғри булар олдиға келмишдир. Холбуки, бу маккорлар аллақачон ўз кўллари билан чукурлар тайёрлаб қўймиш эдилар. Шундоқки, “Мана сизлар ишонган Мадаминбегинглар кофирға сотилиб, ўз фойдаси учун сизларни тутиб бермокчи бўлди. Бу ишни бажариш вазифаси унга топширилмишдир. Бу якин орада келиб колса, шунга

караб чора кўриш керак” деган ёлгон фитна сўзларни таркатиб, у онгсиз кора ботирларни ишонтириб турганни устига Мадаминбек ҳам келмишдир. Хақиқатда эса кўкрак кериб от чопишдан бошка ҳеч ишни билмаган маслаксий кора ботирлар кўзлари унга тушиши биланок гапиртирмасдан: “Хой, сен бизларни кофир большевикцар кўлига бермокчимисан”, деб уни ўлдирдилар. Бу улуг жинойтни бажаришган сўнгида озу кўп кутилган умидлар узилиб, кўз тутилган ишлар бутунлай ўзгарди. Боскинчиларга хайбат кўрсатган Мадаминбекнинг кўзголончилар кўлида ўлиши, ҳар ҳолда ерлик халк учун фойдалик кўринган юкориги битимнинг бузилиб кетиши келажакда кутилган мусулмонлар манфаатларига каттик зарба бермиш эди. Бу фожиалик воқеадан ватан боскинчилари ўзлари тилагандек икки тарафлама фойдаланиб, хиёнат максадларига эришдилар.

Мана бу фожадан кейин ўлка бўйича таркалган кўзголончиларнинг кўри тутаб, жамиятлари бузилди. Рухлари тушиб, тўплари таркашга бошлади. Ёлғиз большевиклар эмас, балки ўз халклари олдида ҳам ўгри-босмачи номини кўтардилар. Бу ишда планлари тўгри чиккач, мундан бу боскинчилар неча ёклама фойдаланишга киришгани турдилар. Халкни талаш-булашда, ўлдириш-куйдиришда босмачи номида чикканлар уларнинг олдинги сафдаги куроллик аскарлари хизматини бажардилар. Кўзлаган максадлари кўлга келиб, планлари тўлгунчалик ерлик халк устида ўтказиш лозим булган ҳар турлик вахшийликларни нодон босмачилар кўли билан бажариш сиёсатини тутдилар. Аларнинг куроллари эса булар томонидан таъминланиб турмокда эди. Иш ортини ўйламаган, дўст-душманнинг кимлигини билмаган бир тўда ясама вахшийлар оркалик ўйлаган планлари тўлиб, кўзлаган ишлари бажарилиб бўлгунча бутун ерлик халк жонларидан тўйиб, канот-куйруги юлинган, тумшуги билан ер тираган куш каби нима деса бўйинсунишга тайёр бўлмиш эди. Маккор, хийлагар Масков сеҳрчиларининг тубги тутган сиёсатлари эса бутун ерлик халкларни, юкорида айтилгандек, ўз кўллари билан бўғизлаш, иктисодий бўлгунликка туширгандан сўнгра, аларни келажакдаги абадий кулликка тайёрлаш эди. Телба, мажнунлар кўлларига курол ушлатиб, шу оркалик ишлари бажарилиб, планлари тўлган сўнгидагина иблис Калинин Масковдан келди. Бунинг келишини ҳар ёклама исканжа азоби остига олиниб, энг охириг дамини аранг олаётган бечора мусулмонлар ўзлари учун нажот байрами ҳисоблаб, тантана билан уни карши олдилар. Хақиқатда эса бу жаллодларнинг максоди бўри огзидан куткариб олиб, ўзларига курбон килиш эди. Ҳар ҳолда босмачилик плани тўлиб, бу ҳақдаги сиёсат ўзгарганликдан Калинин ва унинг хайъатлари келиши билан ҳар жойда курилган зулм судлари ишга киришиб, бутун босмачиларни ўлимга буюрдилар. Шу баҳона билан ўзларига тўгри келмаган кўп ерлик ўз ватани учун кайгурган кишилар отилиб-чопилиб, колганлари сургун килинди. “Душман кўли билан илон бошини янч” деган мақолимиз ўз устимизда ишлатилиб, ўз кўлимиз билан ўзимизни бўғизлатдилар. Шундай бўлиб, олти-етти йил давом этган кўзголончилар ҳаракати онгли равишда илмий-сиёсий асосга курилмаганликдан охири ачинарлик ҳолга айланиб, бутун ишлари натижасиз бўлиб чикди. Йўк эса, канча халкимиз конлари ўринсиз тўкилгани устига не қахрамон йигитларимиз, ватан ўғлонлари бу йўлда курбон бўлмиш эдилар.

Эшитишимизча, Калинин 1923-1926 йиллари бу Ўзбекистон-Туркистон ўлкасидаги бутун ишларни ўзлари тилагандай бажариб Масковга кайтиб боргач, уни йигирма мингдан ортик одам карши олиб, кутиб чикмишдирлар. Шу чоқда уларга каратиб Калининнинг биринчи айтган сўзи: “Ўртоқлар! Бог-бўстонга ўралган, ноз-неъматга тўлган Ўзбекистондан партиямиз сизлар учун, бутун рус халки учун олий жойлар тайёрлади.

Биринчи сизларни шу билан табриклайман”, - демишдир. Ҳозирги тарихдан кирк неча йиллар илгари айтилган унинг бу совук сўзи айтилганича қолмай, балки қун сайин амалга ошаётганликдан у қунларда ўн фоизга етмаган рус босқинчиларининг сони шу қунлари [қатор шаҳарларда] етмишдан ҳам ошиб бораётганлари кўз олдимизда туради. Энди бошдан-оёқ бу қаби қожиалик тарихий сўзларни ёзишимдан кўзлаган менинг тубғи мақсадим эса қуруқ дostonчилик эмас, балки бутун инсоният ҳуқуқларидан маҳрум этилган, ўз ватанида туриб қариб бўлган Туркистон халқини, айниқса, ҳозирги ва қелажақдаги ватан ёшларини оғохлантириб, ўлим уйқусидан уйғотишдир. Қўнғимдаги мунглик қайғуларимни қалам тумшугидан тўкиб ёзган бу қитобимни ўқувчи ва ҳам эшитувчи ватанпарвар, миллатсевар қаҳрамон болаларимизга менинг топширигим шулқи, тилим учидан эмас, қардқлик қилим иқидан қикариб ёзган ёлқинқлик сўзларимни тил учидангина ўқиб ўтмасдан, қар бир оғиз сўзини текшириб, унинг устида қикр қуритсинлар.

Инсоният қаракқёти эмас, маданият қаракқёти бўлмиш қигирманқи асримиздаги инсоний, миллий, ватаний, қиний ҳуқуқларини сақлаш учун қайси нарсаларни қўлга қелтириш қарур эканқигини қаши тушуниб, унинг қорасига қиришсинлар. Қақикатда эса эрқлик ватан ҳоқимияти ўз қўлимизда бўлмақач, бошқалар қойдасига бутун ҳуқуқларимиз оёқ остига тушиб депсалмоқда. Леқин ҳуқуқлар ҳимоясининг қуқлик қуроли ҳисобланган илм-қунар, маориф эшиқлари эса инсон олами юзига бутунлай оқикдир. Шунга қўра, тушунган ватан ўғлон-қизларимиз қамонавий қар илм-қунарни асоси билан қаши тушуниб, имқоният қорича қилиб ўзлаштиришга бошқалардан ортиқроқ қиришмақлари лозимдур. Қунқи, “Иш - қилганқиқи, қилиқ - урганқиқи” деқан ҳикматли оталар сўзини амалга оширар эканлар, албатта ватан ақллари, айниқса, қамонавий ўқишиб етишган ўғил-қизларимиз ўз ишларини бақариб, ўз ўринларига эга бўла оладилар. Ақар қўлида шароит бўла туриб бир қонуний мамлақатда ўз қонуний ҳаққига эга бўла олмаганлар қишилиқ шарақидан ажраган, инсоният ҳаққини танимаган, одам суратқик қайвонлардир. Қунқи, шароити тоқилса ҳам ўз ҳаққига етолмасқик эса оқизқик устига ишга қарамасқик демақдир. Бундай одамларни ўтган донишмандлар мисол қелтириб оғзидаги нонини итга олдирган, қўл-оёғи соғ, қуролқик қишига ўхшатадилар. Мана шунинг учун Қайғамбаримиз Мухаммад алайқиссалом умматларини тубандаги уч нарсадан беқ сақланишга буюрмишдур:

1. Оқизқик;
2. Қўрқоқлик;
3. Данғаса - ҳўринқик (ишёқмасқик).

Шароити бўла туриб ўз ҳаққига эга бўла олмаган қишини арабқада “оқиз” дейилади. Қиши нима нарсадан қўрқса, шу нарса қўрқувчи бошига бало бўлиб, анинг олдаида мағлубиятга учрайди. Қўрқоқлар қўп қашилиқлардан қуруқ қоладилар.

Данғасалиқ - ҳўринқик, бу эса ишқанқикка қарши бўлиб, ҳаёт оламида инсонлар учун энг зиёнқик ёмон сифатлардандир. Шунинг учун Қайғамбаримиз соллаллоху алайқи васаллам: “Тани соғ беқорқи, данғаса одамлардан Қудо безор”, - дедилар. Яна Қайғамбаримиз айтишларича, ақли бор одамлар ўз қолларини текшириб туришлари, ўз қамоналарига тўлиқ, қаши тушунишлари албатта лозимдур.

Энди биз Ўзбекистон халқи ҳақикатда эса шу ватан ақдларимиз. Инсон насли қратилиб, Ер устига қадам қўйган қундан бошлаб, бизнинг ота-боболаримиз шу Ўзбекистон ўлқасида яшаб қелган эканлар. Шу қунларгача тириқларимизни бўйнига қўтариб, ўлиқларимизни қўйнида сақламишдир. Бу Ўзбекистон ватанимизнинг бир қатлами биз

Ўзбек халки ота-боболаримизнинг суяклари билан кўтарилмишдир. Демак, бўйнида кўтарган, кўйнида саклаб ок сут бериб тарбият қилган бу Ўзбекистон -Туркистон бизнинг ўз Ота ватанимиздир.

Энди юкоридаги сўзга кўра биз ўзбеклар шу кунги холимизни юзаки эмас, чуқуррок текшириб кўрайлик. Кайси ҳолда турамыз, қандай ҳорлик остида яшаймиз, бутун ҳаётимиз устидан қимлар ҳукм юргизиб, тақдиримиз қимлар кўлига топширилмишдир? Жаннат каби боғу-бўстон, ноз-неъматлик ватанларимизга қимлар эга бўлиб, ул жойларда қимлар ўлтиради? Ватанимиз устига мол-дунёимиз, ахлоқ-одобларимиздан бизни қим ажратди? Бутун ҳаёт, ҳосилот, эрк-ихтиёримизни мажбурий равишда кўлимиздан қимлар тортиб олди? Ўзбекистон, айниқса, Қирғизистон, Қозоғистон ўлкаларида ўз ахлларида неча баробар босқинчилар кўпайиб, бутун ерларимиз руслаштирилди. Бошқаларга кўз бўёв учун қозоғ устида “Ўзбекистон”, “Фалонистон” деган ном бериб, иш устида Масқов томонидан тайинланган бир қанча ватан ҳоинлари, рус ялоқчилари, амалпараст, виждонсиз, маслаксиз одамларни ерлик халқлар номидан кўйган бўлиб, иқтисодий-сиёсий, ҳарбий ишларни ўз қўлларида тутмоқдалар. Халқимизнинг ўз меҳнатлари билан топган иқтисодий бойлиқларни ва ватанимиздаги табиий бойлиқларни уятсизларча таламоқда. Ҳозир йигирманчи асрнинг иккинчи ярмида бутун дунё бўйинча мустанлақчилик даври йўқолиш олдидан туришига қарамай, биз Туркистон халқи рус босқинчиларининг ажойиб бир мустанлақчилик даврида турибмиз, ҳатто халқимиз руслаштирилиб, йўқолиб кетиши ҳавфи бор. Бизлар бутун ҳуқуқларимиздан ажраган ҳолда боғ-бўстон, ноз-неъматлик ватанимиз, ота мероси ҳалол молларимиз кўз олдимизда бақрайтиб туриб босқинчи душманларимизга бўлиб берилмоқдадир. Унумлик ватанларидан неча миллион тонналаб “ок олтин” - пахта чиқариб бераётган бахтсиз дехқонларимизнинг ҳўжалиқлари бўлгунликка тушиб, шу қунлари қандай оғирчиликлар билан қун кечирадилар! Ўз эли, ўз ерида қариб бўлган бу бечораларга қамхўрлик қилувчилар, буларни қайгуриб эсқарувчилар қорми? Бу уятсизлар “Итингни оч сакла, орқангдан эргашсин”, деган мақолни тилга қелтирмасалар ҳам амалга оширдилар. Ҳозир, 1966 йилдаги Ўзбекистон ҳуқуқати бошлиқлари қабир бир неча мансабпараст очқўз итларни орқаларига эргаштириб, шулар орқали ўз мақсадларини бақармоқдалар. Қилзила бақонаси билан бизга ёрдам етқизмақчи бўлиб қел қабир қоплаб қелаётган босқинчилар қимлар ҳисобига қайрашиб, қимларнинг ватанига эга бўлдилар? Ерлик халқларни шақардан қетта қайдаб, буларнинг жойларига неча қаватлаган иморатлар қилиниб, бу иморатларга бутунлай русларни қўчириб қелдилар. Ўйидан ажраган бечора ерлик халқ ёш болалари билан қўчаларда қилдираб қуриб, аранггина бир ошёна қилиш имқонига эга бўлдилар. Қана бу қожиаларга умумий ватан ахллари ўзбек халқимиз, айниқса, янги ҳаёт эгалари, қамонавий ўқимишлиқ ватан болаларимиз, қиёсатшунос ватанпарвар, қамонавий буюқ олиқларимиз ақамият қериб қаттиқ қайгуришлари албатта лозимдир. Қунки бир қиллатнинг ватанига тушган офатлар эса у қиллатнинг қасадларига ёпишган вабо микроблари қабидир. Ақар унга қарши қора қўрилмас экан, қўп узокламаёқ ҳаёт оламидан оти ўчирилиб, у қиллат туб томири билан қулиниб ташланади. Ҳозирда эса бизга қарши қўйилган босқинчилар қучи бошлангич даврга қараганда юз баробар ошганлиқдан, биз ватан ахллари улар олдидан тоғ остида қолган қигирткачалиқ ҳам қучга эга эмасдурмиз. Леқин бунга қарши тоғларни ақдаргудек қучга эга бўлган аларнинг душманлари эса қайт қойлаб, қаршиларида қараб турадилар. Энди бизга буларнинг темир қангалларидан қутилиш учун қамонавий илм-қунарларни қўлга қелтириб, вақт қутиб, тайёргарлик қўришдан бошқа қора мумқин

эмасдир.

Байт:

Сабр кил, боглар замон душман кулин оркасига,

Вактин ўткузма ўшанда, душманинг ур бошига.

Чунки бир давлатнинг қурилиши учун, мисоли бир завод ибносининг қурилиши каби, аввал шунга етарлик ҳар хил асбоб-ускуналар тайёрлаш, албатта лозимдир.

Унга кераклик ярок-жабдуклар, қурувчи уста-ишчилар, бошқарувчи итик кўзлик муҳандислар ҳозирланган сўнгида вақти етиб шароити келар экан, давлат ибноси шаксиз қурилди демакдир. Энди бу максадни қўлга келтиришга замонавий илм-ҳунарни тўлиқ равишда ўзлаштириб, тарихий анъанамиздан ажрамасдан диний руҳимиз, миллий хиссимизни қўлдан бермаслигимиз энг биринчи шартдир.

Яна ўз сўзимизга қайтдик. Акамиз бошлик кариндош-уруғлар билан қўришиб замона аҳволи билан танишганимиздан сўнгра ўз жойимиз Боласогун (Тўкмок) шахрига қайтмокчи бўлдик. Келган йўлимиз тоғ сафарининг ҳатарларидан сакланиб, поезд билан Тошкент оркали кетмакчи бўлсак ҳам, у кунлардаги тартибсизликлар сабабли бир ҳафта-ўн кунлаб поезд билети ололмай юрган кишиларни қўргач, яна тоғ йўли билан қайтишга тўхталдик.

Қайтиш кунларимизда босмачилар жойлашган кишлоқ-ларни оралаб ўтиш тўғри келганликдан отларимиздан ажраб қолиш қўркуви бўлса ҳам, ҳатарлик жойлардан саломат ўтиб тоғ ичига кирдик. Кетмонтепадан ўтиб йўл ўрталаниб қолгач қарасак, босмачилар сабабли ўткинчиларни текшириш учун йўл бўйи сокчи аскарлар қўйилмиш экан. Уларга учрашлик ёки учрашмаслик - бу иккови ҳам ҳатардан холи бўлмаганликдан душман юзини қўрмасликни ортиқроқ қўриб, йўл қалғитиб қутулиб кетдик. Улар бизни қандай қилиб қўзларидан йўқотиб қўйганликларини ўзлари ҳам билмай қолдилар. Булар қўздан узаб олгач, уй-қирлик, қалдади қўп тоғ орасидан тизгин тортмай қопганимизча қенг бир текис яйловга қикдик.

Тун қоронғуси эмас, тўлиқ ойдин қечаси бўлганликдан йироқдан бизга қарши қелаётган бир қанча отқан кишиларнинг қораси қўринди. Олдимда от тосқоғи билан қетаётган йўлдошим Эбил охун “Қандай қиламиз?” дегандай қилқайиб қенга қарай қергач: “Шу қуришини бузма, йўлдан қикмай, шу қопганингда қурабер”, - дедим. Орамиз бир-икки қакirimча қолган эдиким, биз қортинмай тўғри қелаётганимиздан қўқиган бўлишлари қерак, тўғри йўлдан тоғ қомонига бурилиб қўзимиздан қойиб бўлдилар. Буларнинг биздан қочганига қўра улар Қирғизистондан Ўзбекистонга атқазқилик қилиб қатновқи савдоқарлар бўлса қерак деб ўйладик.

Шу билан орада бир қўниб, Қалмок ошув орқали Қерқи шахрига тушиб, ундан уч қўниб Тўкмокка едик. Бу сафаримизнинг қориш-қелиши қикин бир ой қамали бўлмиш эди.

Алихонтўра Соғуний (роҳимахуллох)

“Туркистон қайғуси” қитобидан